

ANOTÁCIE

ANNOUNCEMENTS

FEDERMAYER, FREDERIK (ED.). WOCH : ROČENKA  
PRE GENEALÓGIU A REGIONÁLNE DEJINY  
BRATISLAVY. BRATISLAVA : BRATISLAVSKÝ  
OKRÁŠĽOVACÍ SPOLOK, 2013, 109 S. ISBN 978-  
80-971577-0-8.

Dlhodobým zámerom docenta Federmayera, známeho slovenského genealóga pôsobiaceho na Katedre archívniectva a pomocných vied historických Univerzity Komenského v Bratislave, bolo priniesť do rúk odbornej i laickej verejnosti periodikum, ktoré by svojím obsahom dokázalo „oprášiť“ dávno zabudnuté, no významné bratislavské osobnosti a rody. Tento zámer začal naberať reálnejšie kontúry po tom, čo v roku 2009 obnovil svoju činnosť Bratislavský okrásľovací spoločenstvo, čím nadviazal na tradície svojho predchodcu, ktorého vznik siaha k roku 1868. Popri skrásľovaní mesta ako takého kládol pôvodný spoločenstvo dôraz i na odkrývanie histórie mesta. Na túto činnosť obnovený spoločenstvo nielen úspešne nadviazalo, ale v súčasnej dobe sa ju snaží prehĺbovať organizovaním rozličných konferencií, prednášok či workshopov o dejinách mesta. Niet pochyb, že Bratislava ako bývalé hlavné a korunovačné mesto Uhorska si iste zaslúži, aby sa poznatky o jej vývoji a ľuďoch, ktorí ju formovali, u súčasníkov len prehľbovali. Staršie i nedávno vydané štúdiá i reprezentatívne monografie k dejinám tohto jedinečného mesta nás len utvrdzujú v názore, že z hľadiska odkrývania histórie a najmä zaľudnenia dejín, nám „Prešporok“ má ešte čo ponúknuť. Veď Bratislava bola nielen centrom obchodu a remesiel, ale i sídlom významných cirkevných a svetských inštitúcií. Svoju kúriu tu mal napríklad ostrihomský arcibiskup, sídlila tu kapitula so zborom kanonikov, zo svetských ustanovizní spomenieme napríklad Uhorskú komoru. Podrobné genealogické a archontologické spracovanie tamojšieho obyvateľstva však až do relatívne nedávnych čias stálo akosi bokom a to i napriek skutočnosti, že tu pôsobilo, prípadne z tohto prostredia vzišlo mnoho významných osobností. Medzeru v „historickej pamäti Bratislavy“ sa preto snaží vyplniť nová ročenka nesúca meno prvého známeho obyvateľa Bratislavy, ktorým bol istý Woch, písomne doložený už v štyridsiatych rokoch 13. storočia.

Jemu i ďalším neznámym najstarším Bratislavčanom je venovaná prvá štúdiá v predmetnej ročenke z pera docenta Šedivého. Po historickom exkurze, v ktorom uvádza mená osôb spätých s Bratislavou od najstarších čias, plynule v texte prechádza k identifikácii najstarších

písomne doložených „cives Posonienses“. Na ich príklade ilustruje proces zrodu najstaršej mestskej elity uhorských miest z obdobia polovice 13. storočia, čo sa dialo v procese transformácie hradných jobagiónov na šľachticov. Ako dôležité činitele tu uvádza vojenský pôvod, majetkovú základňu v samotnom meste alebo jeho okolí a kontakty s dvorom.

O uhorskom parlamentarizme, alebo inak povedané o dejinách konania uhorských snemových rokovaní v Prešporke a Šoproni počas 16. a 17. storočia pojednáva druhý príspevok Dr. Gézu Pálffyho z Maďarskej akadémie vied. Autor si už v úvode kladie viacero otázok v súvislosti s konaniami krajinských snemov, na ktoré sa ďalej v texte pokúsil nájsť odpoveď. Pre súčasníkov je zaujímavá najmä identifikácia konania predmetných snemov, ktoré sa v prípade Bratislavy konali napríklad vo františkánskom kláštore, v arcibiskupskom paláci na Obilnom trhu, v tzv. Zelenom dome na Hlavnom námestí, či v tzv. krajinskom dome na Dlhej ulici. Tieto informácie spolu s chronologickými údajmi konania snemových zasadnutí sú sumarizované v prehľadnej tabuľke. V texte autor ďalej vcelku podrobne objasňuje i dôvody, pre ktoré dochádzalo k zmenám v mieste rokovaní hornej a dolnej tabule, ale i snemov ako takých. Predmetná štúdiá tak čitateľovi podáva celkom nový pohľad na Bratislavu a Šopron ako na miesta, kde sa stavy schádzali, aby rokovali a hlasovali o zásadných otázkach Uhorska.

Sonda do humanistických kruhov z radov vzdelancov a mestskej elity na príklade prešporského lekárnikára Andreja Heindla (†1610) je obsahom v poradí tretieho príspevku. Docent Federmayer tu pomerne detailne vykresľuje pôvod, rodinné väzby i profesionálnu kariéru Andreja Heindla a to nielen ako lekárnikára s kontaktmi na intelektuálne elity, ale tiež ako popredného bratislavského patricija zastávajúceho v meste významné posty v mestskej správe. Popri majetkových otázkach sú veľmi zaujímavé najmä vzájomné príbuzenské prepojenia tamojšej elity, čo autor názorne preukázal aj v troch prehľadných genealogických tabuľkách.

O tom, že mestská elita nebola len skupina osôb doživotne zastávajúcich popredné mestské úrady nás presvedčí štúdiá o stotníkovi Jánovi Weidenhöferovi, organizátorovi plesov jednoročných dobrovoľníkov. Tento prisťahovaný „Prešporák“ žil v Bratislave na sklonku 19. storočia a aktívne sa podieľal na spoločenskom živote tamojšej „smotánky“. Plesov,

ktoré organizoval pre „dormusákov“ sa zúčastňovali významné osobnosti ako napríklad Fridrich Habsburský, členovia mestskej honorácie, dôstojníci, ale i vyššia spoločnosť z neďalekej Viedne. Príspevok ďalej stručne, no výstižne popisuje najbližšie Wiedenhöferovo príbuzenstvo a to tak v texte ako i v prehľadnej genealogickej tabuľke. Štúdia zároveň poodhaľuje genealogické súvislosti Hermanna Wiedenhöfera, jedného z členov pôvodného Bratislavského okrášľovacieho spolku, čo by sme do budúcnosti mohli považovať za nasledovniahodný cieľ poodhaľujúci čriepky z histórie jeho členskej základne.

Magistra Zuzana Francová vo svojom príspevku kriticky hodnotí rozmach remesiel a cechov v Bratislave za vlády Márie Terézie. Urobila tak nielen na základe poznatkov doterajšej literatúry, ale ako odborná pracovníčka Múzea mesta Bratislavy mala možnosť zhodnotiť aj umeleckú úroveň výrobkov tamojších cechov, ktoré sú doposiaľ zachované v zbierkovom fonde tejto kultúrnej ustanovizne. Vjor príspevok autorka člení na viacero častí, kde čitateľ nájde informácie o cechových štatútoch, príčinách úpadku i období rozkvetu niektorých remeselných odvetví. Nosnú časť príspevku predstavujú jednotlivé cechy popísané v širšej cechovej štruktúre a výpočet zbierkových predmetov s ich odborným popisom pochádzajúcich z činnosti prešporských remeselníkov v tereziánskom období.

Obsahom pestrý príspevok v podaní doktoranda Petra Sedláčka sa týka bratislavského mestského posla Andreja Zobela. Napriek skutočnosti, že dejiny každodennosti sa v období stredoveku potýkajú zväčša s nedostatkom relevantných prameňov, autorovi sa v menšej miere podarilo nazhromaždiť údaje o jeho súkromnom i rodinnom živote, no oveľa viac informácií podáva príspevok o jeho zamestnaní a úlohách, ktorými ho poverovala mestská rada. Význam štúdie spočíva najmä v podaní obrazu o živote bežného mestského zamestnanca v 15. storočí.

Posledný príspevok v prvom čísle ročenky Woch sa svojim obsahom týka témy z oblasti heraldiky. Jeho autor docent Feder Mayer na základe svojich heraldických a sfragistických výskumov zhodnotil zrod a vývoj tzv. „Veľkého“ erbu rodu Palugay. Predmetný erb bol zo staršej literatúry síce známy, no nik sa v minulosti nezaoberal jeho heraldickou identifikáciou, čoho dôsledkom bol zrod rozličných teórií o tomto erbe a spoločenským postavení katolíckej vetvy rodu. Jeho vznik autor pripisuje Gabrielovi Palugayovi ml., inak komorskému radcovi, ktorého ambíciou

bolo na prelome 17. a 18. storočia získať uhorský baronát. Podľa autorových zistení je zostavený na základe erbov Gabrielových predkov a príbuzných. V priebehu 18. storočia si jeho obsah paradoxne osvojili i ďalší príbuzní, nakoľko sa im zdal vhodnejším reprezentačným heraldickým znamením ako ich pôvodný rodový erb.

Záver ročenky Woch patrí informáciám o konaných odborných podujatiach najmä z cyklu Prešporské večery organizovaných Bratislavským okrášľovacím spolkom.

Mgr. Peter Brindza, PhD.

Štátny archív v Bratislave, pobočka Trenčín

HIMIČ, PETER. DIVADELNÝ ŽIVOT PREŠOVA :  
OD POČÍATKOV DO POLOVICE 20. STOROČIA.  
BRATISLAVA : DIVADELNÝ ÚSTAV, 2014, 282 S.  
ISBN 978-80-89369-77-5.

V ostatnom čase vyšla zaujímavá monografia riaditeľa Štátneho divadla Košice Petra Himiča s názvom *Divadelný život Prešova : Od počiatkov do polovice 20. storočia*, ktorá ako naznačuje samotný názov mapuje vývoj divadelníctva v Prešove a zachytáva najpodstatnejšie aktivity divadelného života od jeho počiatkov až po vznik prvého profesionálneho divadla v polovici 20. storočia. Ako sám autor v úvode svojej práce vysvetľuje, jeho zámerom bolo ozrejmiť charakter divadla v Prešove a podať svedectvo o dobe a podobe prešovského divadelného umenia v rokoch 1918 – 1950 a prispieť tak ku kontinuálnemu a podrobnému výskumu divadelných dejín Prešova.

Monografia je obsahovo členená do piatich kapitol, pričom prvé štyri kapitoly sú radené chronologicky a súčasne do prirodzených tematických celkov. V jednotlivých kapitolách tak autor zachytáva vývin prešovského divadla v jeho dejinných etapách, čo poskytuje čitateľovi výborný prehľad. V prvej kapitole *Pred prevratom (počiatky - 1918)* autor stručne charakterizuje obdobie od počiatkov divadla po rok 1918 a venuje sa najdôležitejším udalostiam. Divadelný život v medzivojnovom období medzi rokmi 1918 – 1938 je predmetom druhej kapitoly nazvanej *Od národno-buditelskej funkcie k umeleckému výrazu (1918 – 1938)*. Vstupnou časťou do kapitoly je opis všeobecnej politickej situácie vo vymedzenom období, čím sa autorovi podarilo zasadiť otázku divadelníctva do širšieho historického i kultúrno-spoločenského kontextu a zároveň

zoznámiť čitateľa s dobovou politickou situáciou. Následne autor približuje problematiku ochotníckeho divadla, ktoré po vzniku Československa zaznamenalo na Slovensku nebývalý rozmach. Pozornosť taktiež venuje školskému divadlu či otázke hostovania profesionálnych divadiel v Prešove. Tretia kapitola *Od ochotníctva k profesionalizácii*, zameraná na roky 1939 – 1944, ktorá rovnako ako predchádzajúca kapitola zachytáva i spoločensko-politickú situáciu v sledovanom období, zoznamuje čitateľa so vznikom a fungovaním ochotníckeho krúžku Záborský, ktorý v nových podmienkach a novej politickej situácii na Slovensku výrazne zasiahol do vývoja umeleckej činnosti. Popri tom osvetľuje zápas o stálu profesionálnu scénu v Prešove, pričom hodnotí i historickú úlohu osobností, ktoré významne prispeli k naplneniu ambícií založiť v Prešove profesionálne divadlo. Štvrtá kapitola s názvom *Od profesionalizácie k profesionalite (1944 – 1950)* sa sústreďuje, ako naznačuje názov, na obdobie po vzniku profesionálnej scény až po poštátnenie divadla na začiatku 50. rokov, v ktorom muselo divadlo čeliť predstavám novej republiky o podobe divadelníctva na Slovensku. Autor sa v publikácii osobitne dotýka otázky významu budovy Mestského divadla v Prešove, ktorou sa zaoberá v záverečnej piatej kapitole. Budova divadla bola dôležitým činiteľom v umeleckom živote ochotníkov i profesionálov a jednotlivé, či už umelecké alebo technické problémy spojené s jej prevádzkou, vážne zasahovali do divadelného života.

Publikácia je vybavená poznámkovým aparátom dokladajúcim rozsiahly archívny výskum, z ktorého autor vychádzal. Pri spracovaní bol využitý bohatý informačný materiál. Ako základné pramene slúžili historické dokumenty, dobová publicistika celoslovenského i regionálneho charakteru a memoárová spisba. Z odbornej literatúry autor siahol nielen po tituloch z oblasti histórie, ale i prácach z politológie či dejín literatúry. Práca je zároveň doplnená bohatou obrazovou prílohou a v závere nechýba menný register a register hier.

Monografia Petra Himiča je hodnotnou publikáciou, ktorá vďaka systematickosti práce autora prináša komplexný pohľad na charakter divadla v Prešove, jeho umelecké i organizačné podoby v prvej polovici 20. storočia a významnou mierou dopĺňa doterajšie poznatky k danej problematike. Publikácia odhaľuje mnoho zaujímavých informácií a je nielen cenným príspevkom k regionálnym dejinám v otázke, v ktorej doposiaľ chýbal komplexný výskum, ale nepochybne

predstavuje i nevšedné čítanie pre všetkých záujemcov o divadelné dejiny.

Mgr. Zuzana Tokárová, PhD.  
FF UPJŠ v Košiciach

BORZA, PETER ET AL. LEXIKÓN FARNOSTÍ GRÉCKO-KATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU : PREŠOVSKÁ ARCHIEPARCHIA I. A – K. PREŠOV : PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE, GRÉCKOKATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA, 2014, 336 S. ISBN 978-80-555-1139-9.

K pripravovaným oslavám 200. výročia založenia Gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove vydal deväťčlenný autorský kolektív pod vedením Petra Borzu z Katedry historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prvý zväzok lexikónu, ktorý prináša syntézu poznatkov o dejinách vybraných farností Prešovskej archieparchie. Hlavným zámerom autorov bolo poskytnúť usporiadaný prehľad údajov k jednotlivým oblastiam z dejín farností a prispieť k prehĺbeniu poznatkov o dejinách Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku cez tzv. malé dejiny farností.

Po krátkom úvode, ktorý okrem iného podáva stručnú definíciu farnosti podľa Katechizmu Katolíckej cirkvi, sa na takmer tristo stranách autori dostávajú k samotnému predstaveniu 61 zo 163 farností Prešovskej archieparchie v abecednom poradí. Všetky heslá boli zostavené podľa jednotnej desaťbodovej štruktúry. Vypracovanie jednotlivých tematických okruhov sa však odlišuje v závislosti od informácií obsiahnutých v prameňoch, od stavu spracovania dejín konkrétnej farnosti a jej charakteru.

Obsahová náplň každého hesla začína štatistickými údajmi, ktoré približujú kontaktné údaje, sídlo protopresbyteriátu, farský chrám i kaplnku, počet obyvateľov, počet gréckokatolíckych veriacich, filiálky, jurisdikčné územie a celkový počet gréckokatolíkov vo farnosti. Následne sa autori stručne zmieňujú o geografickej polohe, podávajú obraz o dejinách obce a farnosti, o najvýznamnejších sakrálnych stavbách a osobitne sa venujú cirkevnému školstvu i historickým zaujímavostiam. K najobsiahlejšiemu okruhu patria zväčša časti, ktoré opisujú dejiny danej obce a farnosti. Predmetom záujmu autorov boli okrem toho aj významné osobnosti v obci, kňazské a rehoľné

povolania a do štruktúry hesiel bol na záver zaradený zoznam farárov a správcov farností v jednotlivých rokoch, príp. kaplánov a výpomocných duchovných.

Spracovanie informácií o farnostiach Prešovskej archieparchie pritom odráža aktuálny stav odborných poznatkov získaných z archívov jednotlivých farností a z archívu Gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove, čo dokladá vedecký poznámkový aparát, ktorý je súčasťou každého hesla. Zoznam archívnych prameňov i sekundárnych zdrojov (schematizmy, kroniky, pamätné knihy, matriky, štatistiky a iné publikované pramene), príp. internetových zdrojov, z ktorých autori vychádzali pri zostavovaní jednotlivých hesiel, predkladá priložená bibliografia v závere publikácie. Súčasťou lexikónu je tiež zoznam skratiek a značiek, príloha obsahujúca mapu územno-správneho členenia Prešovskej archieparchie z roku 2014 a tabuľky zobrazujúce počet gréckokatolíckych veriacich vo vybraných obciach a farnostiach Prešovskej archieparchie.

Lexikón farností Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku predstavuje aj vďaka jeho vedeckému charakteru jeden z mála titulov tohto druhu. Vhodne zvolenou štruktúrou sa autorom podarilo prehľadným spôsobom sumarizovať mnoho užitočných informácií k jednotlivým farnostiam, ktoré môžu byť prínosom pre ďalší odborný výskum o dejinách Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Publikácia však nie je určená len pre odborníkov. Text zostáva zrozumiteľný a zaujímavý i pre čitateľov z radov širšej laickej verejnosti a môže v tomto ohľade upútať obzvlášť záujemcov o náboženské a regionálne dejiny.

PhDr. Lucia Tokárová, PhD.

BODENSCHATZ, HARALD – SASSI, PIERO – WELCH GUERRA, MAX. URBANISM AND DICTATORSHIP: A EUROPEAN PERSPECTIVE. BERLIN : BAUVERLAG, 2015, 248 S. ISBN 978-3-03821-660-5.

Publikácia *Urbanism and Dictatorship: A European Perspective* je výsledkom medzinárodnej spolupráce odborníkov z viacerých oblastí zahŕňajúcej odbor histórie, urbanizmu, územného plánovania či architektúry. Publikácia obsahuje 16 štúdií venovaných vzťahu medzi urbanizmom a diktatúrou v Európe, pričom každá zo štúdií je doplnená o poznámkový aparát a zoznam

bibliografie. Autori už hneď v úvode knihy kladú dôraz na fakt, že ide o nový predmet výskumu, ktorý je potrebné zadefinovať tak po metodologickej ako i teoretickej stránke. Publikácia si kladie za cieľ predstaviť najnovšie výsledky výskumu vzťahu medzi diktatúrou a urbanizmom. Upozorňuje tiež na fakt, že na spojenie medzi diktatúrou a urbanizmom sa v historiografii zabúda, a predstavuje tak nový koncept a pohľad na dejiny 20. storočia. Publikácia sa člení na niekoľko častí. Jadro predstavujú príspevky týkajúce sa vzťahov medzi urbanizmom a diktatúrou vo vybraných európskych krajinách. Tie sú ďalej rozdelené do piatich podkapitol podľa teritoriálneho hľadiska. V publikácii tak nájdeme štúdie týkajúce sa Talianska, Portugalska, Španielska, Nemecka, a sovietskeho Ruska. Časovo príspevky zohľadňujú obdobie 1. polovice 20. storočia, avšak niektoré z nich tento časový rámec presahujú až do obdobia po 2. svetovej vojne. Zvyšné štúdie v úvode a v závere publikácie sa týkajú teoretických a metodologických otázok, ktoré predstavujú dôležitú súčasť tohto konceptu dejín.

V úvodnej časti nájdeme hneď tri príspevky, ktoré podávajú teoretické východiská výskumu. Za všetky tri spomenieme prvú štúdiu s názvom *Urbanism and Dictatorship: Expanding Spaces for Thought!*, ktorej autorom je Harald Bodenschatz, profesor Centra pre metropolitné štúdie na Technickej univerzite v Berlíne. Príspevok je zameraný na metodologické východiská výskumu, ktoré rozdelil do siedmich línií. Štúdia tak predstavuje cenný zdroj teoretických a metodologických postupov pre výskum vzťahu medzi politikou a verejným priestorom aj v našom prostredí. Za všetko spomeniem napríklad dôležitosť vnímania verejného priestoru v kontexte politickom, kultúrnom aj spoločenskom. Nevyhnutnosť medzinárodnej perspektívy, vnímania urbanizmu ako jedného z nástrojov politiky, alebo potreba výskumu urbanizmu ako procesu, vrátane financovania, organizovania, plánovania výstavby, a propagandy – všetko to patrí k základným metodologickým východiskám, s ktorými autor pracuje. Prvá kapitola tak hneď v úvode predstavuje konceptuálny rámec výskumu vzťahu medzi politikou a verejným priestorom, ktorý môže byť v rôznych aspektoch v menšej alebo väčšej miere aplikovaný aj v našich podmienkach.

Druhý blok predstavujú štúdie venované urbanizmu vo fašistickom Taliansku. Ide opäť o tri príspevky. Osobitne možno venovať pozornosť článku, ktorým prispela Daniela Spiegel, historička špecializujúca sa na dejiny architektúry,

ktorá aktuálne pôsobí na Univerzite Bauhaus vo Weimare.

Jej štúdiá analyzuje éru urbanizmu vo fašistickom Taliansku, pričom rozlišuje tri rôzne fázy tohto procesu. Jednotlivé fázy sú časovo ohraničené rokmi 1920 – 1929, 1929 – 1935 a poslednú fázu zaraďuje do obdobia od polovice 30-tych rokov do pádu Mussoliniho. Príspevok pracuje tiež s teóriou, že zámery, ktoré režim pri plánovaní mestskej výstavby sledoval, sa týkali dvoch oblastí. Išlo buď o projekty tzv. potreby a projekty tzv. veľkoleposti (*necessita e grandezza*). Zatiaľ čo projekty zamerané na potreby sa týkali predovšetkým modernizácie infraštruktúry a stavby funkčných budov, ostatné projekty „*grandezza*“ boli spojené s potrebou seba-reprezentácie režimu. Autorka tak pracuje s teóriou, podľa ktorej urbanizmus slúžil ako nástroj na spojenie slávnej minulosti so žiarivou budúcnosťou krajiny. Taliansky fašizmus pritom pracoval s viacerými aspektmi urbánneho dizajnu, ktorý zahŕňal prestavbu existujúcich miest, budovanie nových rezidenčných štvrtí, budovanie nových miest, veľkých štátnych projektov či vybudovanie univerzitného mestečka v hlavnom meste. Príspevok tak akcentuje, že vzťah medzi politikou a verejným priestorom je komplikovaný proces a nezahŕňa len veľké projekty, ale i celú radu menších plánov na výstavbu, ktoré mali slúžiť ako nástroj na formovanie spoločnosti.

V bloku venovanom diktátorskému režimu v Portugalsku nájdeme dva príspevky. Prvá štúdiá s názvom *Urbanism under Salazar: Program, Practice, and Reception*, predstavuje základný text tejto časti. Autori štúdie, Goncalo Canto Moniz a Christian von Oppen, výskumní pracovníci z odboru architektúry vo svojom príspevku načrtávajú základné línie vzťahu medzi *Estado Novo* a verejným priestorom. *Estado Novo* ako označenie politického zriadenia, ktoré existovalo v Portugalsku od roku 1933, predstavovalo špeciálny druh diktatúry, založený na korporativistickom princípe. Autori štúdie tu v jednej z podkapitol analyzujú vzťah medzi verejnými prácami a rozvojom urbanizmu v krajine. Na príklade viacerých výstav, organizovaných pod záštitou režimu, ukazujú, aký významný bol tento vzťah pre štátnu propagandu. Za centrum urbanistických plánov a rozvoja určili predovšetkým dve mestá, a to Lisabon a Porto. Príspevok tiež v krátkosti načrtáva problematiku vzťahu medzi klasickým monumentalizmom a nastupujúcim modernizmom. Autori tiež ukazujú, ako politický režim prostredníctvom rôznych inštitúcií zasahoval

do týchto vzťahov. Štúdiá sa zaoberá i reflexiou vzťahu medzi *Estado Novo* a urbanizmom v Portugalsku, ku ktorému prvýkrát došlo na začiatku 80-tych rokov 20. storočia. Potvrdzuje tak, že urbánny dizajn diktátorských režimov hral a hrá dôležitú úlohu v spoločnosti aj po ich páde.

Časť venovaná urbanizmu počas Frankovho režimu v Španielsku pozostáva z dvoch štúdií. Zatiaľ čo štúdiá, ktorej autorom je Ainhua Diez de Pablo, je venovaná projektom sociálnych bytov v Madride počas Frankovho režimu, druhý príspevok je zameraný komplexnejšie. Jeho autorom je Carlos Sambricio, ktorý sa dlhé roky venuje dejinám architektúry a urbanizmu a pôsobil nielen v Španielsku, ale i Nemecku, Taliansku či v Spojených štátoch. V štúdiu pod názvom *On Urbanism in the Early Years of Francoism*, rozoberá otázku, pred ktorou stáli predstavitelia režimu i odborná verejnosť po španielskej občianskej vojne. Upozorňuje na problematiku potreby rekonštrukcie miest po ničivom konflikte, na nutnosť bytovej politiky či na potrebu sebestačnej politiky. Frankov režim podľa autora stál v tomto období tiež pred otázkou, ako nahradiť doterajší sociálno-demokratický model miest, modernejším typom, podľa vzoru miest ako Berlín či Rím. Len pár dní po skončení vojny tak vznikla Spoločnosť pre rekonštrukciu Madridu, ktorá bola zodpovedná za projekt rozvoja hlavného mesta. Madrid sa mal stať predovšetkým výkladnou skriňou – mestom, ktoré by reprezentovalo nový režim. Dôležitou otázkou ostávala aj bytová politika, ktorej cieľom bolo priniesť obyvateľom bývanie, zodpovedajúce moderným hygienickým, technickým ale i ekonomickým požiadavkám doby. Autor príspevku v pozadí tejto politiky vidí potrebu vnútornej kolonizácie obyvateľov. Španielsko, zničené občianskou vojnou, potrebovalo čo najskôr obnoviť priemysel a hospodárstvo. Nová bytová politika tak mala prilákať obyvateľov vidieka do miest, kde by našli uplatnenie v práci pre priemysel. Osobitú pozornosť venuje osobe Pedra Bidagora, jednej z hlavných postáv povojnového urbanizmu v Španielsku, ktorý sa veľkou mierou podieľal na jeho inštitucionalizácii. V závere štúdie autor tiež ponúka niekoľko návrhov pre ďalší výskum tejto problematiky.

Blok sledujúci prepojenie diktatúry a urbanizmu v nacistickom Nemecku, reprezentuje predovšetkým príspevok Tilmana Harlandera s názvom *Urbanism and Housing Policy in Nazi Germany: A commentary*. Tilman Harlander pôsobil niekoľko rokov na Univerzite v Stuttgarte ako profesor sociológie architektúry a je autorom

viacerých publikácií venovaných urbanizmu a bytovej otázke v nacistickom Nemecku. V predkladanej štúdií rozoberá otázku výskumu urbanizmu a architektúry v posledných desaťročiach spolu v kontexte bytovej politiky nacistického Nemecka. Rozdeľuje dve základné línie, ktoré predstavovali jadro doterajšieho výskumu. Zatiaľ čo do roku 1980 bol hlavným predmetom záujmu historikov monumentálna architektúra nacistického Nemecka reprezentovaná napríklad veľkolepými plánmi na prestavbu Berlína, po roku 1980 dochádza k diferenciacii výskumu. I keď väčšina historikov nevenovala dejinám urbanizmu a architektúry takmer žiadnu pozornosť, autor uvádza, že v súčasnosti existuje už množstvo hodnotných príspevkov k tejto téme, ktoré zároveň zohľadňujú i teoretické a metodologické východiská výskumu. V jednej z podkapitol sleduje bytovú výstavbu a politiku nacistického Nemecka, pričom predkladá viacero konceptov nacistickej bytovej politiky. Jedným z týchto konceptov je výstavba nových miest, pod názvami ako Hitlerburg či Göringen, ktoré mala podľa neho nahradiť tradičné nemecké metropoly. V štúdií predstavuje aj iné projekty, zamerané na výstavbu malometrážnych bytov a domov, ktoré boli podľa autora v rozpore so štátnou propagandou a znamenali návrat k štandardu, ktorý bol dosiahnutý už v 20-tych rokoch 20. storočia. Ako zlomové určuje dva medzníky a to roky 1936 a 1939. V roku 1936 bol predstavený štvorročný plán, ktorý mal postupne celé hospodárstvo pripraviť na vojenské ťaženie. Ďalším zlomovým momentom, ktorý ovplyvnil aj bytovú politiku, bol samozrejme začiatok vojny. V očakávaní rýchleho víťazstva a z toho vyplývajúceho množstva nových neobmedzených zdrojov, existovali plány na veľkolepú bytovú výstavbu čítajúcu až 600 tisíc nových bytov ročne, ktoré mali vo fašistickej politike vysokú prioritu. K uskutočneniu plánov však kvôli vývoju na fronte nedošlo. Autor upozorňuje na analógiu s bytovou politikou, ktorá bola realizovaná v rakúskom meste Linz, kde bolo postavených 11 tisíc bytových jednotiek. V závere konštatuje, že veľkolepé plány spojené s výstavbou či už megalomanských alebo funkčných stavieb, nielenže ostali nenaplnené, ale bombardovanie Spojencov zmenilo väčšinu nemeckých miest na hromady ruín.

Predposledný blok sústreďí svoju pozornosť na urbanizmus v sovietskom Rusku. Aj táto časť pozostáva celkovo z dvoch príspevkov. Zatiaľ čo príspevok dvojice autorov Haralda Bodenschatzta a Thomasa Flierla pod názvom *Controversial urbanism during the first years of the Stalin*

*dictatorship* predstavuje jadro tejto časti, druhý príspevok s názvom *Ernst Mays Standardized Cities for Western Siberia*, ktorého autorom je opäť Thomas Flierl predstavuje hlbšiu analýzu špecifického predmetu výskumu. Prvá štúdia je časovo zasadená do obdobia prvých rokov Stalinovej éry. Toto obdobie autori rozdelili do dvoch hlavných fáz. Prvá fáza ohraničená rokmi 1929 – 1931 bola podľa nich charakteristická budovaním nových miest v Kuzbasskom regióne (podrobnejšie sa výstavbe týchto miest venuje práve druhá štúdia), na Urale a pozdĺž rieky Volga. Druhú fázu autori vymedzujú rokmi 1931 – 1935, pričom za typickú črtu označujú obnovu miest, aká sa uskutočnila napríklad v Moskve. Autori si všímajú i dôležité inštitucionálne zmeny, ktoré mali na ďalší rozvoj urbanizmu obrovský vplyv a analyzujú ich v kontexte spoločenských a ekonomických premien. Mnohopočetné spolky a zoskupenia architektov boli v tomto období nahradené jedinou organizáciou pod názvom Združenie sovietskych architektov, čo malo ohromný dosah na ďalší rozvoj urbanizmu. Ten bol podľa autorov v ďalšom období ovplyvnený snahami o stavby, cieľom ktorých bolo ohúriť a odstrániť spoločenskú krízu rokov 1931 – 1932. Ako príklad uvádzajú gigantickú 80 metrov vysokú sochu Lenina či palác Sovietov. Veľká časť štúdie je venovaná problematike vnímania sovietskeho urbanizmu, ktoré autori rozdelili do troch období, a to počas medzivojnových rokov, Studenej vojny a po páde Sovietskeho zväzu. Nové možnosti výskumu sa otvorili predovšetkým po rozpade Sovietskeho zväzu. Hlavný záujem historikov smeruje predovšetkým k výstavbe socialistických miest z obdobia prvého a druhého päťročného plánu a k obnove mestských centier v tomto období. Zaujímavým podnetom zo strany autorov je pripomienka, že v dnešnom Rusku sú budovy z čias stalinistického urbanizmu chránené ako historické pamiatky.

Záver anotovanej publikácie predstavujú tri príspevky. Z nášho pohľadu je zaujímavá predovšetkým štúdia profesora z Bauhaus Inštitútu histórie a teórie architektúry a plánovania v nemeckom Weimare. Max Welch Guerra vo svojej štúdií *Urbanism, dictatorship and historiography: a contextualization* upozorňuje na potrebu prepojenia medzi tradičnými a urbánymi dejinami. Na príklade niekoľkých najnovších publikácií o dejinách 20. storočia ukazuje, akým spôsobom je úloha urbanizmu buď vynechávaná úplne alebo je vnímaná len okrajovo. Vo svojej štúdií podáva zaujímavý pohľad na urbanizmus. Podľa neho sa jedná o špecifický materiálny a priestorový

sociálny vzťah medzi politickým režimom a jeho užívateľmi. Produkt urbanizmu tak ponúka podnety pre výskum, ktoré umožňujú pochopiť politické, ekonomické a kultúrne funkcie príslušného systému moci. Záver jeho štúdie ponúka niekoľko perspektív ako možno tento koncept uchopiť pre potreby ďalšieho výskumu. Pod patronátom Bauhaus Inštitútu vo Weimere sa nedávno sformovala sieť odborníkov z rôznych európskych krajín pod názvom *Urbanism of European Dictatorships during the XXth Century*, známa pod skratkou UEDXX. Ciele a význam tohto združenia boli predstavené v úplne poslednom príspevku Piera Sassiho. Príspevok nasledovaný už len menným zoznamom autorov a popisom ich odbornej činnosti, tak tematicky uzatvára nielen túto časť, ale i samotnú publikáciu.

Editori publikovaním tohto diela urobili významný krok k prehĺbeniu spolupráce medzi tradičnými dejinami a dejinami architektúry resp. urbanizmu. Autori patria k špičkovým odborníkom venujúcim sa tejto téme a prinášajú i do našich končín nové možnosti výskumu založenom na interdisciplinárnej a medzinárodnej spolupráci. Vzťah medzi diktatúrou a verejným priestorom je určite podnetnou témou a umožňuje nahliadnuť na vznik a fungovanie politických diktatúr cez novú optiku, ktorá zatiaľ primárne skúmaná nebola. Jej prínos možno hodnotiť o to viac, že podáva aj základne teoretické a metodologické východiská tohto výskumu, ktoré sú vo veľkej miere aplikovateľné aj pre výskum orientovaný na naše prostredie.

Mgr. Patrícia Fogelová  
FF UPJŠ v Košiciach